

Journal of Islamic Law Research

پژوهش‌های حقوق اسلامی

A Comparative Study of the "Amount of Litigation Costs"
in Iranian, English, and Islamic Legal Systems

Authors: Sajjad Koohi | Seyyed Mohammad Hoseini

Stable URL: <https://doi.org/10.30497/law.2024.247143.3642>

تحلیل تطبیقی «میزان هزینه دادرسی» در حقوق ایران، انگلستان و فقه اسلامی

نویسندگان: سجاد کوهی | سید محمد حسینی

پیوند دائمی: <https://doi.org/10.30497/law.2024.247143.3642>

Copyright 2025 The Author(s).

Published by *Imam Sadiq University*, Tehran, Iran.

This work is fully Open Access under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license, allowing non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and not modified. *Islamic Law Research* strictly follows the ethical guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE), which all readers, authors, reviewers, and editors are expected to observe and uphold.

A Comparative Study of the "Amount of Litigation Costs" in Iranian, English, and Islamic Legal Systems

Sajjad Koohi • PhD Student in Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Faculty of Theology, Islamic Studies and Guidance, Imam Sadiq University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) sa.koohi@isu.ac.ir

Seyyed Mohammad Hoseini • Associate Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Tehran, Tehran, Iran. hoseini.sm@ut.ac.ir

Abstract

1. Introduction

Access to justice stands as a cornerstone of judicial systems globally, with litigation costs serving as a pivotal factor influencing individuals' ability to seek legal remedies. In Iran and England, the structure and amount of these costs differ significantly, impacting citizens' access to justice in various ways. While prior research has explored the principles behind litigation costs and their collection by judicial institutions, there is a notable gap concerning the specific amounts charged and how they compare across different legal systems. This study aims to fill that gap by providing a comprehensive analysis of the litigation costs in the Iranian and English legal systems, grounded in the foundations of Islamic jurisprudence.

The significance of this research lies in its dual focus: first, on the actual amounts of litigation costs rather than just their underlying principles; and second, on a comparative analysis between Iran and England—a comparison seldom made in existing literature. By examining these aspects, the study seeks to identify barriers to justice posed by current cost structures and offer recommendations for reforms that could enhance access to justice in Iran.

2. Research Question

What are the differences and similarities in the amount and structure of litigation costs between the Iranian and English legal systems, and how do Islamic jurisprudential foundations influence the imposition of these costs in Iran?

3. Research Hypothesis

The hypothesis of this study posits that the Iranian legal system's litigation costs, influenced by Islamic jurisprudential principles, are structured differently compared to those in the English legal system. Specifically, the categorization into fixed and variable costs in Iran, with variable costs being dependent on the claim's value, may present economic barriers to justice. By contrast, the English system may offer alternative models that, if adapted appropriately, could inform reforms in Iran to reduce such barriers and improve access to justice.

4. Methodology & Framework, if Applicable

This research employs a doctrinal and comparative legal methodology. The doctrinal approach involves a detailed examination of legal texts, statutes, case law, and scholarly commentary within both the Iranian and English legal systems. The comparative aspect facilitates a side-by-side analysis to highlight differences and similarities in litigation costs.

5. Results & Discussion

The comparative analysis of litigation costs in the Iranian and English legal systems reveals significant differences in both structure and underlying principles. In Iran, litigants are subjected to three distinct types of costs:

Fixed Costs: These are standard fees applied uniformly, independent of the claim's value.

Variable Costs within a Defined Range: Costs that fluctuate within set parameters based on specific criteria.

Value-Dependent Costs: In financial civil claims, costs are calculated as a percentage of the claim's value without established minimum or maximum limits.

In contrast, the English legal system adopts a more streamlined approach:

Criminal Complaints: No costs are imposed on complainants, aligning with the principle that criminal justice is a public service.

Civil Claims: Fixed fees are applied, with a maximum litigation cost capped at £10,000. Percentage-based costs are limited to property and estate transactions, and even then, no cap is established.

The Iranian system's reliance on percentage-based litigation costs is rooted in several principles:

Correlation Between Damage and Benefit: Suggests that those who stand to gain more should contribute more to the cost of litigation.

Wealth Redistribution Goals: Aligns with the Islamic economic objective of equitable wealth distribution.

Compensation for Higher Damages: Higher claims necessitate more resources, justifying increased costs.

Prevention of Frivolous Lawsuits: Elevated costs deter baseless or malicious claims.

Government Financing: Litigation costs serve as a revenue source for governmental functions.

While these principles provide a jurisprudential and legal basis for the current cost structure, they also introduce challenges related to access to justice. The absence of caps on percentage-based costs can impose excessive financial burdens on claimants, particularly in high-value cases. This situation may discourage legitimate claims, undermining the fundamental right to legal recourse.

The timing of cost collection further exacerbates the issue. Requiring payment at the initiation of legal proceedings places an immediate financial strain on claimants, who may not have the resources readily available, especially when the claim's value is yet unrealized. This practice can lead to claims of insolvency and deter individuals from pursuing valid legal actions.

In examining the English system, certain practices emerge that could inform reforms in Iran:

Fixed Fees with Caps: Implementing maximum limits on litigation costs can prevent excessive financial burdens.

No Costs for Criminal Cases: Recognizing criminal justice as a public good ensures that victims are not dissuaded from reporting crimes due to cost concerns.

Pre-Trial Reviews: Early examination of evidence helps filter out frivolous claims, reducing unnecessary litigation and associated costs.

Proposed Reforms in Iran:

Adjusting the Timing of Cost Collection: Deferring litigation cost payments until after the realization of claims or adjusting them based on the progression of the case can alleviate the initial financial burden on claimants.

Aligning Costs with Economic Conditions and Judicial Expenses: Establishing litigation costs that reflect the judiciary's actual expenses and the claimant's financial capacity promotes fairness and accessibility. This approach involves:

Financial Assessment Systems: Developing a unified, real-time system to assess individuals' economic status can ensure that litigation costs are proportionate. Recent advancements in data integration and financial transparency in Iran suggest feasibility for such a system.

Preliminary Hearings: Introducing sessions to review evidence and documentation at the outset can deter frivolous lawsuits. This practice mirrors the pre-trial reviews in England and the United States, where early scrutiny helps streamline the judicial process.

Penalizing Frivolous Claims: Strengthening the enforcement of penalties for baseless lawsuits, as stipulated in Iranian civil procedure law, can discourage misuse of the legal system.

6. Conclusion

The investigation highlights that the Iranian legal system's current approach to litigation costs presents significant barriers to justice due to the financial burdens imposed on claimants. The comparative study with the English legal system uncovers alternative models that balance the need for judicial funding with the imperative of access to justice.

Key findings include:

Disproportionate Financial Burdens: Percentage-based costs without caps in Iran can deter legitimate claims, conflicting with the principle of accessible justice.

Timing of Cost Collection: Immediate payment requirements exacerbate financial pressures on claimants, potentially infringing on their legal rights.

Potential for Reform: Adjusting cost structures and collection methods can align the system more closely with both Islamic principles and contemporary needs.

The study concludes that reforms are necessary to ensure that litigation costs do not impede access to justice. By considering the claimant's economic conditions and the actual expenses incurred by the judiciary, Iran can develop a more just and efficient legal system. Implementing practices such as financial assessment systems and preliminary hearings can further streamline the process and reduce frivolous litigation.

Adopting these recommendations would not only uphold the jurisprudential foundations of the Iranian legal system but also enhance its alignment with international standards of justice. The proposed reforms aim to strike a balance between generating necessary government revenue and preserving the fundamental right of individuals to seek legal redress without undue economic hardship.

Keywords: Litigation Costs, Amount of Litigation Costs, Wealth Redistribution, Frivolous Lawsuits.

تحلیل تطبیقی «میزان هزینه دادرسی» در حقوق ایران، انگلستان و فقه اسلامی

سجاد کوهی * دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد، دانشگاه امام صادق

sa.koohi@isu.ac.ir

علیه السلام، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

سیدمحمد حسینی * دانشیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران،

hoseini.sm@ut.ac.ir

ایران.

چکیده

در خصوص اخذ «هزینه دادرسی» معمولاً دو مسأله اساسی در نظام‌های حقوقی مطرح است؛ اول، جواز یا عدم جواز اخذ هزینه توسط حکومت که علی‌الاصول متعهد به برقراری عدالت است و دوم، فرایند و میزان هزینه‌های مأخوذه توسط دستگاه‌های قضایی. این نوشتار، با روش توصیفی تحلیلی و با هدف جبران شکاف تحقیقاتی در زمینه مبانی و اصول «میزان هزینه دادرسی»، هزینه‌های دادرسی را در نظام حقوقی ایران و انگلستان صورت‌بندی، توصیف و مقایسه کرده است و در دیگر سو، مروری بر مبانی فقهی هزینه دادرسی و میزان آن داشته است. اصولی نظیر «تلازم خسارت و فائده»، «تعدیل ثروت در نظام اقتصادی اسلام»، «جبران خسارت بیشتر»، «جلوگیری از اقامه دعاوی واهی» و نهایتاً «بازیابی هزینه‌ها» در این مقاله مطمح‌نظر نگارندگان بوده است. در نهایت، با هدف آسیب‌شناسی میزان هزینه‌های دادرسی در نظام حقوقی ایران، با نگاهی به فقه اسلامی و نظام حقوقی انگلستان، راهکارهایی پیشنهاد شده است؛ این راهکارها مشتمل‌اند بر «ایجاد سامانه جامع استعلام وضعیت مالی افراد»، «برگزاری جلسات مقدماتی به‌منظور بررسی مستندات دعوی»، «تفکیک هزینه دعاوی حقوقی و کیفری از یکدیگر»، و نهایتاً «تعیین هزینه دادرسی بر اساس وضعیت اقتصادی اطراف دعوی».

واژگان کلیدی: هزینه دادرسی، میزان هزینه دادرسی، تعدیل ثروت، دعاوی واهی.

مقدمه

در دنیای امروز دسترسی به عدالت و برقراری آن از جمله مهم‌ترین اهداف نظام‌های قضایی به شمار می‌رود. هزینه دادرسی یکی از مؤلفه‌های کلیدی در این فرایند است که تأثیر مستقیمی بر دسترسی مردم به عدالت دارد. بررسی میزان هزینه‌های دادرسی و تحلیل روش‌های پرداخت این هزینه‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است؛ زیرا موانع موجود در مسیر دسترسی به عدالت را شناسایی می‌کند و کاهش می‌دهد.

این پژوهش به منظور بررسی و تحلیل هزینه‌های دادرسی در نظام قضایی ایران و انگلیس و نیز تحلیل مبانی فقهی و حقوقی اخذ این هزینه‌ها انجام شده است. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده و اطلاعات مورد نیاز با استفاده از منابع کتابخانه‌ای جمع‌آوری و تحلیل شده است. این روش امکان بررسی دقیق و جامع هزینه‌های دادرسی و مقایسه آن‌ها بین دو نظام قضایی مختلف را فراهم می‌آورد.

پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که تاکنون پژوهش‌های متعددی در زمینه هزینه‌های دادرسی انجام شده است که از آن جمله می‌توان به «تحلیل مبانی و مسائل هزینه دادرسی در دعاوی اداری؛ موردپژوهی: دیوان عدالت اداری» نوشته علی مشهدی در فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، هزینه دادرسی در فقه و حقوق ایران و مطالعه تطبیقی حقوق فرانسه نوشته رؤیا زند وکیلی، هزینه خدمات قضایی حقوقی در ایران از منظر اصول دادرسی استاندارد و عادلانه نوشته جواد سلیمانی، بررسی تطبیقی نظام حقوقی ایران و آمریکا در خصوص هزینه دادرسی نوشته مرضیه ارجمندی و هزینه‌های دادرسی از منظر فقه و حقوق موضوعه نوشته فائزه قلعه‌نوی اشاره کرد.

مقاله پیش رو از دو حیث حائز اهمیت است. الف. تمام مقالات و آثار یادشده به اصل هزینه دادرسی و اخذ آن توسط دستگاه قضایی پرداخته است، اما این مقاله به میزان هزینه‌های دادرسی می‌پردازد. ب. آثار بسیار معدودی میزان هزینه دادرسی در ایران و انگلستان را مقایسه کرده‌اند. بنابراین، به نوبه خود اثری منحصر به فرد است. این پژوهش با بررسی دقیق‌تر و جامع‌تر می‌کوشد تا تصویری کامل از میزان هزینه‌های دادرسی در نظام‌های قضایی ایران و انگلیس ارائه دهد. همچنین، تحلیل مبانی فقهی و حقوقی اخذ این هزینه‌ها در ایران و بررسی دیدگاه‌های فقها در این زمینه از دیگر اهداف این پژوهش است. افزون‌براین، پیشنهادهایی برای بهبود و اصلاح سیستم هزینه‌های دادرسی در ایران ارائه شده است که می‌تواند به عنوان راهکارهایی برای تسهیل دسترسی

به عدالت و کاهش موانع اقتصادی برای مردم مورد استفاده قرار گیرد. با توجه به بررسی‌های انجام‌شده، اخذ هزینه دادرسی در ایران به دو صورت ثابت و متغیر انجام می‌شود. هزینه‌های ثابت وابسته به قیمت و ارزش عرفی اعیان و خدمات و معقول و متعارف هستند، اما اخذ هزینه به صورت نسبی و وابسته به ارزش خواسته، نیازمند تحلیل و بررسی مبانی فقهی و حقوقی است. از جمله مبانی‌ای که برای اتخاذ نسبی هزینه‌ها می‌توان بیان داشت، تلازم خسارت و فایده، قواعد فقهی مانند «من له الغنم فعليه الغرم» و «الخراج بالضمان» و نظام اقتصادی اسلام برای تعدیل ثروت است. همچنین، ضرورت و مصلحت حفظ نظام حاکمیتی و جبران خسارت بیشتر در دعاوی با ارزش خواسته بالا نیز از دیگر مبانی فقهی و حقوقی در این زمینه هستند.

۱. مفهوم‌شناسی

ابتدا به واژه‌شناسی قضا، دادرسی و هزینه دادرسی پرداخته می‌شود تا از خطای اشتراک لفظی جلوگیری شود.

۱.۱. مفهوم‌شناسی قضا و دادرسی

دادرسی در زبان عربی معادل کلمه قضا (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۵، ص. ۱۸۷) و در زبان انگلیسی معادل کلمه «Litigation»^۱ به معنای محاکمه، حکم برای رفع خصومت و به عنوان عمل دادرسی به کار می‌رود (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۶، ص. ۷۹۲۳). این واژه در قرآن کریم به ده معنای مختلف از جمله ۱. اراده مانند «وَ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» (بقره، آیه ۱۱۷)، ۲. حکم و الزام مانند «وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِلَٰهًا» (اسراء، آیه ۲۳)، ۳. اعلام و خبر دادن مانند «وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَٰئِيلَ فِي الْكِتَابِ لُتْفُسِدَنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ» (اسراء، آیه ۴)، ۴. تمام کردن مانند «فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ» (قصص، آیه ۲۹) و... به کار رفته است (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۶، ص. ۱۷). واژه قضا برای معنای حکم و قضاوت و داوری نیز از آن رو که به خاطر قضاوت و داوری موضوعی برای شخصی لازم می‌شود و قاضی شخص را ملزم به انجام کاری می‌کند، وارد در معنای دوم است (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴، ج ۳، ص. ۲۱۱).

1. <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com>

از نظر صاحب‌نظران دینی عرب، کلمه «قضا» به معنای «دادرسی میان مردم هنگام ستیزه و مجادله» (یزدی، ۱۴۱۹ق، ج ۳، ص ۲) یا «ولایت شرعی در صدور حکم، ثبات حق و گرفتن آن به سود ذی‌حق» (نراقی، ۱۴۱۵ق، ج ۶، ص ۱۷) و نیز «حکمی که از طرف دادرسی برای رفع منازعه و مخاصمه بین افراد داده می‌شود» تعریف شده است (یزدی، ۱۴۱۹ق، ج ۳، ص ۲).

۲.۱. مفهوم‌شناسی هزینه دادرسی

هزینه دادرسی در انگلیسی معادل کلمه «Court Costs» (Cote, 1969, p. 525) و در اصطلاح حقوقی به‌خصوص با توجه به تعریفی که ماده ۵۰۲ قانون آیین دادرسی مدنی ایران مطرح کرده است، به تمام هزینه‌هایی گفته می‌شود که دستگاه قضایی بابت دادرسی و برقراری عدالت از طریق برطرف کردن خصومات و احقاق حقوق ذی‌حقان به نسبت پرونده‌ها از خواهان یا شاکی اخذ می‌کند. چنین اصطلاحی در ادبیات فقهی جز در اجرت قاضی یا ارتزاق قاضی از بیت‌المال یا معاملاتی مانند جعاله، صلح و... میان خواهان و قاضی دیده نمی‌شود (موسوی خویی، ۱۴۱۷ق، ص ۴۸۲).

بنابراین، می‌توان گفت اصطلاح حقوقی هزینه دادرسی اعم از معنای فقهی آن و افزون‌براینکه شامل اجرت قضاوت قاضی است، تمام هزینه‌های دیگر بابت خدمات و اعیان مصرفی در دستگاه قضایی را نیز شامل می‌شود. این هزینه‌ها در ماده ۳ وصول برخی از درآمدهای دولتی ایران به‌طور مفصل‌تر بیان شده است.

۲. میزان هزینه‌های دادرسی در نظام قضایی ایران

هزینه‌هایی که در دستگاه قضایی ایران از افراد اخذ می‌شود، از لحاظ متعلق آن تحت یکی از عناوین زیر قرار می‌گیرد.

۱. هزینه‌هایی که بابت اموال مصرفی در فرایند دادرسی از خواهان یا شاکی اخذ می‌شود مانند هزینه اوراق دادخواست، اظهارنامه و برگ اجراییه دادگاه‌ها و هیئت‌های حل اختلاف. این هزینه‌ها به‌صورت ثابت و با قیمت‌گذاری متعارف و معقول از افراد اخذ می‌شود.

۲. هزینه‌هایی که بابت «خدمات» انجام‌شده اخذ می‌شود. این هزینه‌ها با توجه به نوع ارتباط با موضوع قضاوت و دادرسی به دو قسم تقسیم می‌شود.

الف. هزینه خدماتی که لازمه قضاوت و دادرسی هستند شامل گواهی امضای مترجم توسط

دادگستری، پلمپ اوراق ترجمه‌شده، پلمپ گواهی صحت ترجمه یا مطابقت رونوشت و تصویر با اصل، هزینه اجرای موقت احکام، هزینه تطبیق اوراق با اصل آن‌ها در دفاتر دادگاه‌ها و دیوان عدالت اداری، هزینه ابلاغ اظهارنامه و واخواست‌نامه، هزینه صدور گواهی عدم سوءپیشینه کیفری، هزینه اجرای دعاوی غیرمالی و هزینه اجرای ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲. این هزینه‌ها نیز به صورت ثابت و با توجه به میانگین هزینه‌های مصروفه برای هرکدام اخذ می‌شود. به نظر می‌رسد که این مقادیر نیز از لحاظ عرفی و عقلی، متعارف و معقول است و تفاوت چندانی با اجرت‌المثل مرسوم بین عقلا ندارد.

ب. هزینه اصل قضاوت قاضی شامل شکایت به دادرسی انتظامی قضات، تقدیم دادخواست به دیوان عدالت اداری شعب دیوان یا تجدیدنظر، طرح پرونده حقوقی یا کیفری در شورای حل اختلاف، هزینه دادرسی در دعاوی غیرمالی، هزینه دادرسی موضوع بند ۱۲ ماده ۲ قانون وصول برخی از درآمدهای دولتی در مرحله بدوی، تجدیدنظر و فرجام‌خواهی، هزینه دادرسی در صورت جهل به قیمت خواسته، هزینه دادخواست تجدیدنظر از آرای قابل تجدیدنظر در دادگاه و دیوان عالی کشور، هزینه رسیدگی به شکایت کیفری علیه صادرکننده چک بی‌محل، هزینه دادرسی در مرحله تجدیدنظر از احکام کیفری، طرح دعوی غیرمالی و امور حسبی در مرحله بدوی و تجدیدنظر و

با توجه به میزان هزینه‌هایی که دستگاه قضایی برای دادرسی یا خدمات و اعیان لازم برای دادرسی یا اجرای احکام از طرفین دعوی اخذ می‌کند، می‌توان سه دسته کلی را بیان کرد (مطابق جدول ۱۶ لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ و قانون نحوه وصول برخی از درآمدهای دولتی).

۱. ثابت: دسته نخست هزینه‌هایی است که نسبت به افراد و دعاوی مختلف ثابت است و مطابق

با قوانین بودجه‌ای کشور از افراد گرفته می‌شود که شامل موارد زیر است.

الف. بهای اعیان استفاده‌شده در فرایند قضایی مثل اوراق دادخواست و اظهارنامه و

ب. هزینه دادرسی در دعاوی مالی‌ای که نسبت به ارزش خواسته جهل وجود دارد.

ج. هزینه درخواست تصویر از اوراق پرونده.

د. هزینه اعتراض و درخواست تجدیدنظر از قرارهای قابل تجدیدنظر.

هـ. هزینه تطبیق اوراق با اصل.

- و. هزینه صدور گواهی از دفاتر مراجع قضایی.
- ز. هزینه ابلاغ اظهارنامه.
- ح. هزینه درخواست اجرای ماده ۴۷۷.
- ط. هزینه اجرای موقت احکام در همه مراجع قضایی.
- ی. هزینه اعتراض شخص ثالث به اجرای احکام مدنی.
- ک. هزینه تقدیم شکایت کیفری و اعتراض در مراحل مختلف.
- ل. هزینه تقدیم شکایت به دادرسی انتظامی قضات.
۲. هزینه‌های متغیر با حداقل و حداکثر معین توسط قانون‌گذار: این هزینه‌ها متناسب با عوامل مختلف یا صلاحدید قاضی در بازه قیمتی خاصی متغیر است و شامل موارد زیر می‌شود.
- الف. هزینه اجرای احکام دعاوی غیرمالی.
- ب. هزینه اجرای احکامی که محکوم به آن تقویم نشده است.
- ج. هزینه اجرای آرا و تصمیمات مراجع غیردادگستری.
- د. هزینه دادرسی دعاوی غیرمالی و درخواست تأمین دلیل و تأمین خواست.
۳. هزینه‌هایی که متناسب با ارزش خواسته متغیر هستند و هیچ محدودیتی برای آن وجود ندارد که شامل موارد زیر می‌شود.
- الف. هزینه رسیدگی به شکایت کیفری علیه صادرکننده چک بی‌محل نسبت به مازاد بر صد میلیون ریال.
- ب. هزینه اجرای احکام دعاوی مالی موضوع بند ۱ ماده ۱۵۸ قانون اجرای احکام مدنی.
- ج. هزینه دادرسی دعاوی مالی در مرحله فرجام‌خواهی و اعاده دادرسی و اعتراض ثالث.
- د. هزینه دادرسی دعاوی مالی در مرحله تجدیدنظر.
- هـ. هزینه دادرسی دعاوی مالی در مرحله بدوی (با توجه به تفصیل بیان‌شده بین ارزش خواسته بالاتر از بیش از ۲۰ میلیون ریال و کمتر از آن).
- به‌طورکلی، هزینه‌هایی که در روند دادرسی از طرفین دعوی گرفته می‌شود (به‌جز هزینه کارشناسان رسمی و وکلا) در هنگام نگارش این مقاله به‌شرح جدول زیر است.

جدول «یک»: تعرفه خدمات و هزینه‌های دادرسی در نظام قضایی ایران
 (بر اساس قانون بودجه سال ۱۴۰۲ و قانون وصول برخی از درآمدهای دولت)

عنوان هزینه	توضیحات	تعرفه دریافتی (ریال)
اموال مصرفی	بهای اوراق دادخواست و اظهارنامه و برگ اجراییه دادگاه‌ها و هیئت‌های حل اختلاف موضوع قانون کار برای هر برگ	۲۰ هزار
خدمات قضایی	هزینه ابلاغ اظهارنامه و واخواست‌نامه در هر مورد	۱۰۰ هزار
	هزینه گواهی امضای مترجم توسط دادگستری برای هر مورد	۳۰۰ هزار
	هزینه صدور گواهی از دفاتر مراجع قضایی	۵۰ هزار
	هزینه صدور گواهی عدم سوءپیشینه کیفری؛ نسخه اول	۲۰۰ هزار
	هزینه صدور گواهی عدم سوءپیشینه کیفری؛ نسخه‌های بعدی	۱۵۰ هزار
	هزینه پلمپ اوراق ترجمه‌شده توسط مترجم رسمی دادگستری	۳۰۰ هزار
	هزینه پلمپ گواهی صحت ترجمه در هر مورد	۳۰۰ هزار
	هزینه مطابقت رونوشت و تصویر با اصل در هر مورد	۳۰۰ هزار
	هزینه تطبیق اوراق با اصل آن‌ها	۱۵ هزار

	در دفاتر دادگاه‌ها و دیوان عدالت اداری و دیگر مراجع قضایی		
	هزینه درخواست تصویر از اوراق پرونده	۵۰ هزار	تجهیزات
	هزینه درخواست اجرای ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲	۳۰۰ هزار	درخواست‌ها
دادرسی مدنی	هزینه دادرسی موضوع بند ۱۲ ماده ۳ قانون وصول برخی از درآمدهای دولت	در مرحله بدوی تا مبلغ ۲۰۰ میلیون ریال؛ ۲/۵ درصد ارزش خواسته	بدوی ۱ دادرسی
		در مرحله بدوی بیش از ۲۰۰ میلیون ریال؛ ۳/۵ درصد ارزش خواسته	بدوی ۲ دادرسی
		در مرحله تجدیدنظر ۴/۵ درصد ارزش خواسته	تجدیدنظر
		در مرحله فرجام خواهی ۵/۵ درصد ارزش خواسته	فرجام خواهی
		هزینه دادرسی در صورتی که قیمت خواسته در دعاوی مالی در موقع تقدیم دادخواست مشخص نباشد	ارزش خواسته نامعلوم
	۱ میلیون و ۵۰۰ هزار		

از ۴۰۰ هزار ریال تا ۱ میلیون و ۸۰۰ هزار ریال طبق بخش‌نامه رئیس قوه قضائیه		هزینه دادرسی در دعاوی غیرمالی، درخواست تأمین دلیل و تأمین خواسته در همه مراجع قضایی بسته به نوع دعوی	هزینه دادرسی	
۳۰۰ هزار		هزینه اجرای موقت احکام در همه مراجع قضایی	اجرای موقت	اجرا
۵ درصد محکوم‌به		هزینه اجرای احکام دعاوی مالی موضوع بند ۱ ماده ۱۵۸ قانون اجرای احکام مدنی	اجرای دعاوی مالی احکام	
از ۴۰۰ هزار ریال تا ۱ میلیون و ۸۰۰ هزار ریال طبق بخش‌نامه رئیس قوه قضائیه		هزینه اجرای احکام دعاوی غیرمالی و احکامی که محکوم‌به آن تقویم نشده است و هزینه اجرای آرا و تصمیمات مراجع غیردادگستری	اجرای احکام دعاوی غیرمالی	
۶۰ هزار	تا مبلغ ۱ میلیون ریال	هزینه رسیدگی به شکایت کیفری علیه صادرکننده چک بی‌محل	هزینه کیفری	کیفری
۳۰۰ هزار	نسبت به مازاد تا ۱۰ میلیون ریال			
۴۰۰ هزار	نسبت به مازاد تا ۱۰۰ میلیون ریال			
یک‌هزارم مقدار چک	مازاد بر ۱۰۰ میلیون ریال به میزان ۱ در ۱۰۰۰			
۱۰۰ هزار	افراد ناتوان مالی به تشخیص دادستان یا رئیس حوزه قضایی از پرداخت این هزینه معاف هستند	تقدیم شکایت کیفری	تقدیم شکایت کیفری	

	قضاات دادسرای انتظامی	تقدیم شکایت به دادسرای انتظامی قضاات	۳۰۰ هزار
	تجدید نظر	هزینه دادرسی در مرحله تجدیدنظر از احکام کیفری	۳۰۰ هزار
	درخواست اجرا	هزینه درخواست اجرای ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۰۴	۳۰۰ هزار
	هزینه اعاده دادرسی	هزینه اعاده دادرسی کیفری در دیوان عالی کشور	۵۰۰ هزار
اعتراض	اعتراض به قرار	هزینه اعتراض به قرارهای قابل اعتراض دادسرا	۲۰۰ هزار
		هزینه اعتراض و درخواست تجدیدنظر از قرارهای قابل تجدیدنظر در دادگاه و دیوان عالی کشور	۳۰۰ هزار
	اعتراض ثالث	اعتراض شخص ثالث به اجرای احکام مدنی	۲۰۰ هزار

۳. میزان هزینه‌های دادرسی در نظام قضایی انگلیس

در این بخش به صورت مختصر میزان هزینه‌هایی که هنگام نگارش این نوشتار در نظام قضایی انگلیس اخذ می‌شود، بررسی و تحلیل می‌شود.

تمام این هزینه‌ها با بررسی فهرست هزینه‌هایی که تارنمای رسمی حکومت بریتانیا با عنوان

Fees in the Civil and Family Courts - full list (EX50A) در سال ۲۰۲۴ منتشر کرده، نوشته شده است.^۱

با بررسی تعرفه‌های متفاوتی که در دادگاه‌های انگلستان از اشخاص اخذ می‌شود، می‌توان گفت هزینه‌های متخذه یا به‌صورت ثابت هستند یا متغیر و وابسته. کمترین هزینه‌های ثابت ۵ پوند و بیشترین آن ۱۰ هزار پوند است، اما هزینه‌های متغیر و نسبی به دو صورت است.

الف. در بازه هزینه‌ای معین: بدین صورت که بر فرض تعرفه برای برخی خدماتی که ارزش آن‌ها از ۱۰ هزار پوند تا ۲۰۰ هزار پوند باشد، ۵ درصد ارزش خواسته در نظر گرفته می‌شود؛ کمترین این هزینه‌ها ۵۰۰ پوند و بیشترین آن که در قبال خواسته با ارزش ۲۰۰ هزار پوندی است، ۱۰ هزار پوند است.

ب. هزینه‌هایی که سقفی برای آن‌ها وجود ندارد. طبق فهرست هزینه‌های مطرح، فروش اموال در دادگاه محلی یا شهرستان (Sale (County Court) مستوجب پرداخت هزینه‌ای نسبی است. کمترین این نسبت، ۵ درصد ارزش مال و حداکثر آن ۱۵ درصد است (بندهای ۱-۱۶ تا ۴-۱۶) (Fees in the Civil and Family Courts - full list (EX50A)).

به‌طورکلی، می‌توان بخشی از هزینه‌های دادگاه‌های انگلستان را به‌صورت زیر دسته‌بندی کرد.

الف. هزینه‌های ثبت دعاوی^۲

- دعاوی مالی^۳

- تا ۳۰۰ پوند: ۳۵ پوند.

- بین ۳۰۰ تا ۱۰۰۰۰ پوند: ۵۰ تا ۴۵۵ پوند.

- از ۱۰۰۰۰ تا ۲۰۰۰۰۰ پوند: ۵ درصد از مبلغ ادعا.

- بیش از ۲۰۰۰۰۰ پوند: ۱۰۰۰۰ پوند.

- دعاوی غیرمالی^۴

1. <https://www.gov.uk/government/publications/fees-in-the-civil-and-family-courts-full-list-ex50a>

2. Issue Fees

3. Money Claims

3. Non-Money Claims

- دعاوی در دادگاه شهرستان^۱: ۳۶۵ پوند.
- دعاوی در دادگاه عالی^۲: ۶۲۶ پوند.
- ب. هزینه‌های جلسات دادرسی^۳
- جلسات دادرسی مالی^۴
- دعاوی کوچک^۵: ۲۵ تا ۳۳۵ پوند.
- دعاوی چندمسیری و پیچیده^۶: ۵۴۵ تا ۱۷۰۰ پوند.
- جلسات دادرسی غیرمالی^۷
- دستورات جلوگیری از رفتار ضد اجتماعی^۸: ۲۸۰ تا ۱۰۹۰ پوند.
- ج. هزینه‌های تجدیدنظر^۹
- تجدیدنظر در دادگاه شهرستان^{۱۰}
- دعاوی در دادگاه شهرستان: هزینه تجدیدنظر بین ۱۲۰ تا ۲۴۰ پوند متغیر است.
- دعاوی در دادگاه عالی: هزینه تجدیدنظر ثابت ۵۲۸ پوند.
- دعاوی در دادگاه عالی محاکم^{۱۱}: هزینه تجدیدنظر بسته به نوع دعاوی متفاوت است.
- دعاوی بدون موافقت^{۱۲}: ۶۲۶ پوند.
- دعاوی با موافقت^{۱۳}: ۱۴۲۱ پوند.
- تجدیدنظر در دادگاه عالی^{۱۴}
- هزینه ثابت ۵۲۸ پوند.

-
1. County Court
 2. High Court
 3. Hearing Fees
 4. Financial Hearings
 5. Small Claims
 6. Multi-Track Claims
 7. Non-Financial Hearings
 8. Anti-Social Behavior Injunctions
 9. Appeal Fees
 10. County Court Appeals
 11. Court of Appeal
 12. Without Permission
 13. With Permission
 14. High Court Appeals

د. هزینه‌های تملک^۱

- دعاوی تملک زمین^۲

- هزینه دعاوی تملک زمین ساده^۳: ۳۵۵ پوند.

- هزینه دعاوی تملک زمین پیچیده‌تر^۴: ۳۸۵ پوند.

- دعاوی تملک اموال^۵:

- هزینه دعاوی تملک اموال ساده: ۳۵۵ پوند.

- هزینه دعاوی تملک اموال پیچیده‌تر: ۳۸۵ پوند.

ه. هزینه‌های اجرایی^۶

- صدور احکام اجرایی^۷

- صدور احکام اجرایی ساده: ۴۵ پوند.

- صدور احکام اجرایی پیچیده‌تر: ۱۱۰ پوند.

- دستورات اجرایی^۸

- دستورات جلوگیری از اقدامات خاص^۹: ۱۰۰ تا ۲۵۵ پوند.

و. هزینه‌های فروش^{۱۰} در دادگاه‌های شهرستان

- انتقال کالاها به محل امن یا انبار^{۱۱} (بند ۱-۱۶ هزینه‌های دادگاه‌های مدنی).

- هزینه‌ها برابر با هزینه‌های معقول صرف‌شده شامل هزینه‌های معقول برای تغذیه و مراقبت

از هر حیوان یا انتقال جنس به انبار و... است.

- ارزیابی کالاها^{۱۲} (بند ۲-۱۶ هزینه‌های دادگاه‌های مدنی).

-
1. Possession Fees
 2. Land Possession Claims
 3. Simple Land Possession Claim
 4. Complex Land Possession Claims
 5. Goods Possession Claims
 6. Enforcement Fees
 7. Issuing Enforcement Orders
 8. Enforcement Orders
 9. Preventive Orders
 10. Sale Fees
 11. Removing Goods to a Place of Deposit
 12. Appraisalment of Goods

- هزینه: ۵ پنس در هر ۱ پوند از ارزش ارزشیابی شده.

- فروش کالاها^۱ (بند ۳-۱۶ هزینه‌های دادگاه‌های مدنی).

- ۱۵ پنس در هر ۱ پوند از مقدار به‌دست آمده از فروش.

- عدم فروش یا انصراف، تصفیه یا توقف اجرا^۲ (بند ۴-۱۶ هزینه‌های دادگاه‌های مدنی).

- شامل ۱۰ پنس در هر ۱ پوند از ارزش کالاهای توقیف‌شده (ارزش به‌ارزیابی‌رسیده در صورت ارزیابی کالاها) یا هر مقدار دیگری که قاضی ناحیه مناسب بداند به‌علاوه هزینه‌های بندهای ۱-۱۶ تا ۴-۱۶ است.

البته هزینه‌های متخذه در دادگاه‌های انگلستان منحصر در موارد یادشده نیست؛ هزینه‌هایی مانند هزینه کارشناسی، هزینه‌های مربوط به دادگاه‌های خانواده، هزینه وکیل و... از جمله آن‌هاست.

آنچه از بیان این موارد حاصل شد، این است که غیر از هزینه فروش کالا که سقفی برای آن در قانون بیان نشده، حداکثر هزینه‌های هر بخش ۱۰ هزار پوند است؛ البته این بدین معنا نیست که در هر دادرسی فقط ۱۰ هزار پوند از شخص اخذ می‌شود، بلکه ممکن است تحت عناوین دیگر هزینه‌های دیگری نیز گرفته شود. برای مثال، هزینه ثبت درخواست با هزینه بررسی درخواست، هزینه کارشناس، هزینه اقالام مصرفی و... متفاوت است و هرکدام جداگانه از شخص گرفته می‌شود.

۴. بررسی فقهی و حقوقی میزان هزینه‌های قضایی متخذه

۱.۴. مبانی فقهی و حقوقی میزان هزینه‌های دادرسی

همان‌گونه که گذشت، میزان هزینه‌هایی که در ایران بابت دادرسی از افراد اخذ می‌شود، به دو صورت ثابت و متغیر است. اخذ هزینه دادرسی به‌صورت ثابت، وابسته به قیمت و ارزش عرفی اعیان یا خدماتی است که مورد استفاده قرار می‌گیرد و نیازمند بررسی نیست، اما اخذ هزینه به‌صورت نسبی و وابسته به ارزش خواسته نیازمند تحلیل و بررسی مبانی فقهی و حقوقی اتخاذ

1. Sale of Goods
2. No Sale-Execution Withdrawn, Satisfied or Stopped

هزینه‌ها به صورت درصدی است. مبانی‌ای که برای اتخاذ نسبی هزینه می‌توان بیان داشت، به شرح زیر است.

۱.۱.۴. تلازم خسارت و فایده

ممکن است فلسفه وابستگی هزینه دادرسی در دعاوی حقوقی مالی به ارزش خواسته از لحاظ تلازم خسارت و فایده باشد. کسی که از فرایند قضایی سود بیشتری به دست می‌آورد، باید هزینه بیشتری (خسارت مالی بیشتری) نیز متقبل شود؛ یعنی مقدار بیشتری از هزینه‌هایی را که دستگاه قضایی متحمل می‌شود، بر عهده گیرد. برای مثال، اگر هزینه‌های یک‌ساله دستگاه قضایی یک همت^۱ باشد، این هزینه‌ها متناسب با ارزش خواسته اشخاص، میان متقاضیان تقسیم می‌شود؛ البته این روش به معنای تناسب دقیق، عقلی و متوازن بین هزینه‌کردهای دستگاه قضایی و پرداختی‌های اشخاص در طول یک سال نیست و ممکن است درآمدهای دستگاه قضایی از طریق هزینه دادرسی کمتر یا بیشتر از هزینه‌هایی باشد که متحمل شده است. این قاعده می‌تواند ذیل عناوین و قواعد زیر قرار گیرد.

الف. من له الغنم فعليه الغرم

مطابق این قاعده، هرکس که از منافع و سود دارایی برخوردار است، زیان و خطر دارایی را نیز به عهده دارد.

عین این عبارت به عنوان قاعده در لسان فقهای اهل سنت در قرون متقدم و متأخر استعمال نشده است؛ به گونه‌ای که در بین کتاب‌های فقهی معتبر مذاهب اربعه اهل سنت حتی با یک مورد عبارت «من له الغنم فعليه الغرم» مواجه نمی‌شویم. در کتاب‌های فقهای متقدم شیعه نیز با این عنوان قاعده‌ای وجود ندارد. سید بحر العلوم برای نخستین بار از این قاعده با همین عنوان استفاده و به آن استناد کرده است (بحر العلوم، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص. ۱۸۷) و پس از او فقهای دیگر به این قاعده استناد کرده‌اند.

شیخ انصاری برای نخستین بار در بحث رهن، روایتی را از پیامبر نقل می‌کند که در آن برای

۱. همت: هزار میلیارد تومان.

اثبات اینکه باب رهن برای رهن نسبت به مال مرهونه بسته نیست، به این قسمت از روایت پیامبر (صلی‌الله علیه و آله) استناد می‌کند که می‌فرماید: «له غنمه و علیه غرمه» (الدار قطنی، ۱۴۲۴ق، ج ۳، ص. ۴۳۷). تعبیر «له غنمه و علیه غرمه» در باب رهن کتاب‌های روایی اهل سنت نیز به‌وفور آمده است (المزنی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۳، ص. ۲۱۳؛ الشافعی، ۱۴۰۰ق، ص. ۲۵۱).

البته نوشته‌های فقهی معاصر نیز در بحث‌های متنوع خود از ارجاع به این قاعده بی‌بهره نبوده‌اند. فقهی آن را قضیه معروفه قلمداد می‌کند (اراکي، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص. ۱۹۱) و فقیه دیگری نیز در موارد متعددی به قاعده اشاره می‌کند و اعتبار آن را به‌طور خلاصه مورد قبول می‌داند (سبزواری ۱۴۱۳ق، ج ۲۹، ص. ۳۴۷).^۱

ب. الخراج بالضمان

این قاعده تفاسیر مختلفی در بین فقها دارد. مرحوم امام خمینی (رحمت‌الله علیه) این قاعده را ناظر به مباحث حکومتی دانسته‌اند و از آن برای استدلال به مبالغی استفاده می‌کنند که والی به بهانه‌های مختلف از مردم می‌گیرد. این مبالغ در برابر تعهداتی است که در قبال مردم و مصالح دولت دارد (خمینی، ۱۴۲۱ق، ج ۱، ص. ۴۶۸؛ خمینی، ج ۴، ص. ۶۱۷).

مطابق این قاعده، مالیات در مقابل ضمانت‌ها و تعهدات گرفته می‌شود. به بیان دیگر، در مقابل سودی که حکومت تحت عنوان تعهدات خویش به مردم می‌رساند، از آن‌ها غرامت و هزینه دریافت می‌کند.

عمده اخباری که در خصوص قاعده الخراج بالضمان وجود دارد، از طریق عامه نقل شده است. اهل سنت روایات مربوط به الخراج بالضمان را از عایشه نقل کرده‌اند مانند حدیث «ان رسول الله (صلی‌الله علیه و آله) قضی ان الخراج بالضمان» و حدیث دیگر درباره مردی که عیدی را می‌خرد و آن را به کار می‌گیرد، اما پس از مدتی به علت وجود عیب آن را برمی‌گرداند. حضرت رسول (صلی‌الله علیه و آله) در جواب اعتراض بایع نسبت به اینکه مشتری از عبدش استفاده کرده است، فرمودند «الخراج بالضمان»؛ توضیح اینکه، اگر عبد قبل از فسخ به خیار تلف می‌شد، از دارایی مشتری بود، پس منافع عبد در این مدت نیز به جیب او خواهد رفت (مکارم شیرازی،

۱. برای مطالعه بیشتر رک: قزوینی و مسعودیان‌زاده، ۱۳۹۳، صص. ۷۵-۹۱.

۱۴۲۹ق، ج ۲، ص. ۲۷۶؛ البته در کتاب‌های امامیه تنها یک روایت مرسله از عوالی‌اللئالی نقل شده است (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۳، ص. ۳۰۲).
با توجه به ارتباط بین مالیات مأخوذه توسط حاکمیت و تعهدات و مسئولیت‌های بر عهده او، می‌توان گفت هرچه مسئولیت‌ها فراتر رود، مالیات و هزینه‌های مأخوذه نیز افزایش می‌یابد. پس رابطه‌ای نسبی میان این دو وجود دارد.

ج. النقمه بقدر النعمه والنعمه بقدر النقمه

با توجه به این قاعده، اگر لقیط نیاز به نفقه داشته باشد یا اگر مرتکب قتل موجب دیه شود، نفقه و دیه بر عهده بیت‌المال است؛ زیرا در صورت فوت لقیط، ترکه او متعلق به بیت‌المال است. این قاعده به‌عنوان یک ماده در مجله الاحکام آمده است^۱ و برخی شارحان تصریح کرده‌اند که همان معنای قاعده «الخراج بالضمان» و قاعده «الغرم بالغنم» را دارد و تفاوت بین این سه قاعده تنها تفاوتی لفظی است (حیدر، ۱۴۲۳ق، ج ۱، ص. ۸۲؛ آل کاشف‌الغطا، ۱۳۶۱ق، ج ۱، ص. ۵۶).
از آنجاکه سود حاصل تحت عنوان ترکه (در صورت فوت لقیط) به بیت‌المال تعلق می‌گیرد، نفقه نیز بر عهده بیت‌المال است. تلازم سود و خسارت معیاری است که افزون‌بر اصل تحمل هزینه، میزان هزینه و خسارت متحمل را نیز متناسب با سود حاصل اثبات می‌کند.
مستفاد از این قاعده در محل بحث این‌گونه است که اشخاص به میزان سودی که از دادرسی به دست می‌آورند، باید هزینه پرداخت کنند. بنابراین، تناسب هزینه دادرسی با ارزش خواسته موضوعی موجه است. پس این قاعده نیز بیان‌کننده رابطه میان خسارت و سود است.
کاربرد این قاعده در چندین مبحث فقهی و حقوقی مشاهده می‌شود که پرداختن به آن خروج از موضوع است.^۲

۱. ماده ۸۸ مجله الاحکام‌العدلیه (بی‌تا).

۲. الف. مسئله رهن: اگر عیدی در رهن فردی قرار گیرد، منافع این عبد در بازه زمانی رهن بر عهده مولاست به این دلیل که اگر در این مدت عبد خسارتی وارد کند، این خسارات نیز بر عهده مولاست (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۸، ص. ۳۸۷). ب. مسئله ولا، ارث و ضمان: در باب ضمان ولا، مسئولیت جنایات جنایی در عرض ارث قرار گرفته است؛ به‌گونه‌ای که عدل و نقطه مقابل ارث شمرده شده است. بنابراین، چون مولا وارث ترکه عبد آزادشده (در صورت نبود عصبه) است، عاقله او نیز شمرده می‌شود (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۶، ص. ۲۴۵؛ موسوی خویی، ۱۴۲۲ق، ج ۲، ص. ۵۴۵). ج. مسئله نما و درک: در روایتی

۲.۱.۴. نظام اقتصادی اسلام برای تعدیل ثروت

یکی از عناصر اقتصادی از نگاه اسلام تعدیل ثروت است (صدر، ۱۳۷۵، ص. ۳۰۳). تفاوت افراد در دستیابی به مال انکارشدنی نیست؛ زیرا این تفاوت‌ها تکوینی است و افراد بشر از حیث استعداد جسمی، روحی، صبر، شجاعت، همت، ذکاوت و نوآوری و توانایی بدنی و مانند آن با یکدیگر اختلاف دارند. این تفاوت‌ها نتیجه امور قهری‌ای که طبقه اجتماعی در اثر وضعیت اقتصادی بر انسان تحمیل کرده باشد، نیست و از بین بردن آن نه ممکن است و نه مفید؛ زیرا همین اختلافات، کاروان تمدن بشری را به جلو برده است و می‌برد و امکان رشد و ترقی جامعه را فراهم می‌آورد (جوادی آملی، ۱۴۱۷ق، ص. ۲۱۹؛ صدر، ۱۳۷۵، صص. ۷۰۶-۷۰۷). قرآن این تفاوت‌ها را نشانه حکمت و تدبیر الهی معرفی می‌کند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، صص. ۱۰۲-۱۰۴) و می‌فرماید «ما لکم لا ترجون لله وقارا وقد خلقکم اطوارا» (نوح، آیات ۱۳-۱۴).

پس در عین پذیرش تفاوت تکوینی افراد در استعدادها و روحیات، اسلام می‌گوید میان افراد و اقشار جامعه نباید فاصله زیادی در برخورداری از مواهب مادی وجود داشته باشد. از این رو برای ایجاد توازن در جامعه، به تعدیل ثروت (برای ایجاد عدالت اقتصادی) فرمان می‌دهد. امام علی (علیه السلام) در بیت‌المال به‌طور مساوی عمل می‌کرد و می‌فرمود «من در قرآن تفاوتی بین فرزندان اسماعیل و فرزندان اسحاق نمی‌بینم»^۱ (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۵، ص. ۱۰۶).

و هنگامی که مورد اعتراض قرار می‌گرفت، به روش پیامبر استناد می‌کرد و می‌فرمود «من همان گونه که پیامبر بالسویه تقسیم می‌کرد، تقسیم کردم و دست‌گردان میان ثروتمندان قرار ندادم»^۲ (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۸، ص. ۶۱). امام صادق (علیه السلام) نیز می‌فرمود «مسلمانان همگی فرزندان

چنین بیان شده است اگر شخصی خانه‌ای را به‌صورت بیع شرط فروخته باشد و بایع حق فسخ داشته باشد، منافع آن خانه برای کیست؟ امام فرمودند برای مشتری. «أرأیت لو أن الدار احترقت من مال من کانت؛ تكون الدار دار المشتري»؛ زیرا اگر خانه در این مدت آتش بگیرد، مال مشتری از بین رفته است» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۸، ص. ۲۰). شیخ انصاری در مکاسب به قاعده «الملازمة بین النماء والدرك» اشاره می‌کند و آن را مستفاد از نص و استقرا می‌داند (انصاری، ۱۴۲۳ق، ج ۵، ص. ۲۳۸). از ارتباط بین آسیب و منفعت، تلازم بین خسارت و قاعده فهمیده می‌شود.

۱. وَاللّٰهُ لَا اَجِدُ لِبَنِي اِسْمَاعِيلَ فِيْ هٰذَا الْقِيَمِ فَضْلًا عَلٰى بَنِي اِسْحٰقَ.

۲. اَعْطِيتُ كَمَا كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ يُعْطِیْ بِالسَّوِیَةِ وَلَمْ اجْعَلْهَا دَوْلَةً بَيْنَ الْاَغْنِیَاءِ.

اسلام هستند و من در بخشش میان آنان مساوی رفتار می‌کنم گویا که فرزند مردی واحد باشند»^۱.
(حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۵، ص. ۱۰۶).

بررسی احکام تشریعی مربوط به امور مالی و اقتصادی در اسلام مانند زکات، خمس، کفارات و ... نیز بیان‌کننده همت بلند اسلام برای فقرزدایی و مبارزه با فاصله طبقاتی و تراکم ثروت است (مکارم شیرازی، ۱۳۶۱، ص. ۳). از این رو تحت عناوین و احکام خاصی، سیستم و فرایندی نسبی متناسب با وضعیت اقتصادی فرد طراحی کرده است تا سرمایه و ثروت‌ها از اقشار پردرآمد جامعه به سمت طبقه ضعیف گسیل شود. خمس و زکات مثال بارز برای عملیاتی کردن هر دو هدف است. در این دو واجب شرعی، هم وضعیت اقشار مختلف مدنظر قرار گرفته است؛ به گونه‌ای که هرچه درآمد یا مازاد درآمد بالاتر باشد، میزان خمس یا زکاتی که باید پرداخت شود، بیشتر خواهد بود و هم مخارج و متعلقات آن به اقشار آسیب‌پذیر مانند فقیر و مسکین و درراه‌مانده یا مصالح عمومی جامعه (امام جامعه) تخصیص داده شده است. احکامی مانند کفارات نیز تنها از بعد دوم (خرج شدن برای اقشار آسیب‌پذیر) حائز اهمیت است.

قرآن کریم می‌فرماید «ما افاء الله علی رسوله من اهل القرى فلله و للرسول و لذی القربى و الیتامى و المساکین و ابن السبیل کی لا یكون دولةً بین الاغنیاء منکم» (حشر، آیه ۷). در این آیه، دلیل اختصاص فیء به پیامبر (صلی‌الله علیه و آله)، خویشاوندان، یتیمان، مسکینان و در راه ماندگان، برای تعدیل ثروت است تا میان توانگران دست‌به‌دست نشود و زمینه عدالت اجتماعی فراهم شود. امام رضا (علیه‌السلام) درباره فلسفه تشریع زکات می‌فرماید «ان علة الزکاة من اجل قوت الفقراء و تحصین اموال الاغنیاء»؛ علت تشریع زکات تأمین مخارج فقرا و محدود کردن اموال ثروتمندان است (مجلسی، ۱۴۱۴ق، ج ۵، ص. ۴۴۰).

با توجه به مستندات فوق می‌توان چنین بیان داشت که اخذ هزینه دادرسی متناسب با ارزش خواسته نیز هم‌راستا با سیاست‌های اقتصادی اسلام و راهبردهای آن است؛ به گونه‌ای که اخذ هزینه دادرسی به صورت ثابت موجب افزایش فاصله طبقاتی، انباشت و تراکم ثروت‌ها در اقشار ثروتمند جامعه و بهره‌مندی آسان‌تر آنان از خدمات حاکمیتی می‌شود.

۱. اهل الاسلام هم ابناء الاسلام اسوی بینهم فی العطاء و فضائلهم بینهم و بین الله احمالهم کبني رجل واحد.

البته قوانین کنونی ایران در مورد هزینه دادرسی دارای چند اشکال است که در بخش بعدی به آن پرداخته می‌شود.

۳.۱.۴. جبران خسارت بیشتر

مطابق اصل ۱۷۱ قانون اساسی، «هرگاه در اثر تقصیر یا اشتباه قاضی در موضوع یا در حکم یا در تطبیق حکم بر مورد خاص، ضرر مادی یا معنوی متوجه کسی شود، در صورت تقصیر، مقصر طبق موازین اسلامی ضامن است و در غیر این صورت خسارت به وسیله دولت جبران می‌شود و در هر حال از متهم اعاده حیثیت می‌شود». بنابراین، در دعاوی‌ای که ارزش خواسته بالاتر باشد، در صورت خسارت، دولت یا قاضی مبلغ بالاتری را ضامن است. از این رو برای جبران این ضمانت، هزینه‌های دادرسی به صورت نسبی اخذ می‌شود. این جریان تقریباً مشابه بحث بیمه است که هرچه ارزش مال بیمه شده بالاتر باشد، حق بیمه پرداختی توسط بیمه‌گر نیز بیشتر خواهد بود یا مانند فردی که تراش کار سنگ‌های قیمتی است، هرچه ارزش آن سنگ بالاتر باشد، مبلغ بیشتری را به عنوان اجرت اخذ می‌کند تا ضمانت بیشتری نسبت به خسارات احتمالی داشته باشد. در محل بحث نیز این گونه است که چون در صورت اشتباه و خطا، دولت ضامن خسارت وارده به فرد خسارت دیده می‌شود، به نسبت ارزش خواسته، مبلغی به عنوان هزینه دادرسی بابت ضمانت آن خسارت اخذ می‌شود.

۴.۱.۴. جلوگیری از دعاوی واهی

مطابق اصل ۳۴ قانون اساسی، دادرسی حق افراد است و همه افراد حق دارند برای رسیدن به مطالبات خود به دادگاه مراجعه و دادخواهی کنند، اما این حق، حقی مطلق نیست و مدعی نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر کند. دادخواهی باید برای احقاق حق تلف شده باشد و نباید برای تأخیر در تعهد یا ایدای طرف مقابل و... باشد. در واقع، هدف از طرح دعوی واهی، تنها ایدای طرف مقابل است. گاه نیز خواهان با علم به اینکه در دادرسی پیروز نخواهد شد، با هدف اطاله دادرسی به طرح دعوی واهی علیه خوانده می‌پردازد. بر اساس مطالعه منتشر شده در مجله مطالعات حقوقی تجربی، ادعاهای واهی تا ۳۰ درصد از پرونده‌های دادگاه را اشغال و توجه را از پرونده‌های معتبر منحرف می‌کنند (Priest & Klein, 1984, p. 25).

برای جلوگیری از دعاوی واهی، قانون‌گذار سه راهکار را پیش‌بینی کرده است. اولاً، قوانین

مربوط به هزینه دادرسی را وضع کرده است. لزوم پرداخت هزینه پیش از بررسی ادعا، جلوی بسیاری از ادعاهای واهی می‌گیرد؛ البته به شرطی که برای شخص خواهان بازدارندگی داشته باشد. ثانیاً، مطابق ماده ۱۰۹ قانون آیین دادرسی مدنی، خوانده می‌تواند برای تأدیه خسارات ناشی از هزینه دادرسی و حق الوکاله که ممکن است خواهان محکوم شود، از دادگاه تقاضای تأمین کند. دادگاه در صورتی که تقاضای مزبور را با توجه به نوع و وضع دعوی و دیگر ابعاد موجه بداند، قرار تأمین صادر می‌کند و تا وقتی که خواهان تأمین ندهد، دادرسی متوقف خواهد ماند و در صورتی که مدت مقرر در قرار دادگاه برای دادن تأمین منقضی شود و خواهان تأمین ندهد، به درخواست خوانده، قرار رد دادخواست خواهان صادر می‌شود. ثالثاً، ذیل تبصره ماده ۱۰۹ قانون آیین دادرسی مدنی، برای دعاوی واهی ثابت شده مجازات تعیین شده و بیان داشته است که چنانچه بر دادگاه محرز شود که منظور از اقامه دعوی تأخیر در تعهد یا ایدای طرف یا غرض ورزی بوده، دادگاه مکلف است در ضمن صدور حکم یا قرار، خواهان را به تأدیه سه برابر هزینه دادرسی به نفع دولت محکوم کند.

این مسئله در فرایند قضایی انگلستان نیز دیده شده است. همان‌طور که پروفیسور ریچارد مورهد در مقاله خود در سال ۲۰۱۶ در مجله حقوق و جامعه اشاره کرده است، هزینه‌های بالا می‌توانند به عنوان سازوکار دروازه‌بانی سالم عمل کنند تا اطمینان حاصل شود که تنها دعاوی جدی پیگیری می‌شوند. (Moorhead, 2016).

۵.۱.۴. بازیابی هزینه‌ها

اخذ هزینه‌های دادرسی به دولت کمک می‌کند تا بخشی از هزینه‌های مرتبط با فرایندهای قضایی را بازیابی کند. بنابراین، میزان هزینه‌ای که از طرفین اخذ می‌شود، رابطه مستقیم در درآمدهای دولتی خواهد داشت. بر اساس تحقیقی که توسط کتابخانه مجلس عوام انجام شده است، هزینه‌های دادگاه در سال مالی ۲۰۱۸-۲۰۱۹ تقریباً ۱ میلیارد پوند درآمد برای دولت انگلستان تولید کرده‌اند (House of Commons Library, 2020).

طبق ماده ۳ قانون وصول برخی از درآمدهای دولتی، «معادل پنجاه درصد (۵۰ درصد) وجوه واریزی موضوع این ماده به حساب درآمد عمومی کشور، از محل اعتباری که به همین منظور در قانون بودجه هر سال منظور می‌شود، در اختیار

دادگستری قرار می‌گیرد تا منحصراً به منظور تأمین کسری هزینه‌های جاری و احداث، خرید، تجهیز و تعمیر ساختمان‌های دادگستری در مرکز و شهرستان‌ها و ایجاد و توسعه تشکیلات قضایی بر اساس موافقت‌نامه‌هایی که با سازمان برنامه و بودجه مبادله خواهد کرد، هزینه کند». بنابراین، هرچه هزینه‌های دریافتی بیشتر باشد، دولت درآمد بیشتری کسب و حتی خود دستگاه قضایی نیز پیشرفت می‌کند.

۲.۴. ادله فقهی و حقوقی میزان هزینه‌های دادرسی

باید توجه داشت که هزینه دادرسی از باب معاملات بین‌الائینی نیست که بتوان با قواعد و ادله عمومی مربوط به معاملات، آن را ارزیابی و بررسی کرد، بلکه وظیفه‌ای حاکمیتی است. با توجه به بررسی‌های انجام‌شده^۱، برای نظام حاکمیتی اخذ هزینه دادرسی، مجاز و بلامانع است، اما در مورد میزان هزینه‌ای که حاکمیت و دستگاه قضایی می‌خواهد به منظور دادرسی از افراد اخذ کند، باید فلسفه و رسالت دستگاه قضایی مدنظر قرار گیرد. قانون‌گذار ایران باید قوانین را مطابق عقل و شرع متناسب با رسالت اجتماعی و حکومتی وضع کند. شریعت اسلام بالاترین واجب را حفظ کیان و نظام حاکمیت دینی می‌داند (خمینی، ۱۳۸۹ق، ج ۱۶، ص. ۴۶۵). بنابراین، اگر لازمه حفظ نظام، اخذ هزینه دادرسی باشد، اولاً، دریافت هزینه بابت دادرسی مجاز می‌شود و ثانیاً، مقدار آن نیز به مقتضای ضرورت و نیاز قرار داده می‌شود. از سوی دیگر، لازم است قوانین حاکمیت دینی مطابق حکم عقل و رسالت خویش باشد. بنابراین، میزان هزینه دادرسی باید دارای چند ویژگی باشد. اولاً، با رسالت عدالت‌گستری و مبارزه با فاصله طبقاتی - که حاکمیت دینی رسالت خویش می‌داند - منافات نداشته باشد. ثانیاً، معقول و متعارف باشد که در اصطلاح فقهی در مقابل سفهی بودن آن قرار داده شده است (عاملی (شهید اول)، ۱۴۱۰ق، ص. ۱۲۱؛ عاملی (شهید ثانی)، ۱۴۱۰ق، ج ۳، ص. ۵۲۱)^۲. حتی برخی فقها مانند صاحب جواهر معتقدند محور بسیاری از ارکان و شرایط صحت یا بطلان معاملات، سفهی یا عقلایی بودن معامله است (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۳، ص.

۱. رک به: کوهی، ۱۴۰۲.

۲. در مورد معامله سفهی فقهای متعددی به ارائه نظر و بررسی پرداخته‌اند. از جمله آن‌ها مرحوم سیدمحمدکاظم یزدی است که در پاسخ به این پرسش که «صلح جمیع مایملک صحیح است یا خیر؟» می‌فرمایند «ضرر ندارد مگر اینکه معامله سفهی باشد» (یزدی، ۱۴۱۵ق، ص. ۲۲۰).

(۳۰۲).

بنابراین، برای بررسی فقهی یا حقوقی میزان هزینه‌هایی که دستگاه قضایی از اشخاص اخذ می‌کند، لازم است چند نکته مدنظر قرار گیرد. ۱. ضرورت اخذ هزینه دادرسی برای حاکمیت به چه میزان است؟ ۲. این میزان معقول و متعارف است یا خیر؟ به بیان دیگر، چنین رفتاری (اخذ هزینه از اشخاص توسط حاکمیت و همچنین پرداخت اشخاص) سفهی نیست؟ ۳. میزان هزینه دادرسی چه نسبتی با عدالت‌محوری دارد؟

۱.۲.۴. ضرورت اخذ هزینه دادرسی

دلیلی که حکومت‌ها بابت دادرسی هزینه دریافت می‌کنند، یا جلوگیری از دعاوی واهی است یا درآمدزایی برای دولت‌هاست. پرداخت ابتدایی هزینه دادرسی تا حدودی مانع طرح دعاوی و شکایات بی‌دلیل و بی‌اساس می‌شود. بنابراین، هرچه این هزینه‌ها افزایش یابد، درصد دعاوی واهی نیز کاهش می‌یابد. طبق مطالعه‌ای که در مجله حقوقی هاروارد منتشر شده است، دعاوی بی‌اساس و واهی، منابع قضایی را تخلیه می‌کنند و تخمین زده می‌شود که بیش از ۱۰ درصد از پرونده‌های دادگاه را تشکیل می‌دهند (Harvard Law Review, 2019, p. 2048). همچنین، هزینه‌هایی که توسط دستگاه قضایی گرفته می‌شود، نوعی درآمد برای دولت‌ها هم به شمار می‌رود. همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد، هزینه‌های دادگاه در سال مالی ۲۰۱۸-۲۰۱۹ تقریباً ۱ میلیارد پوند درآمد برای دولت انگلستان تولید کرده‌اند (House of Commons Library, 2020).

۲.۲.۴. معقول و متعارف بودن میزان هزینه‌ها

سفهی نبودن رفتارها از لحاظ عقلایی شرط صحت رفتارهای اشخاص و شارع مقدس نیز این موضوع را معیاری برای صحت شرعی قرار داده است. شهید اول و شهید ثانی از نخستین فقیهانی هستند که ضمن بیان احکام بیع به معاملات سفهی اشاره کرده‌اند (عاملی (شهید اول)، ۱۴۲۰ق، ص. ۱۲۱؛ عاملی (شهید ثانی)، ۱۴۱۰ق، ج ۳، ص. ۵۲۱). بعدها صاحب‌العناوین به‌طور مستقل در این باره بحث می‌کند و باب جداگانه‌ای را به آن اختصاص می‌دهد (حسینی مراغی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص. ۲۴۴). دیگر فقها نیز به فراخور مباحث مربوط به ارکان عقد و مکاسب محرمة، به معاملات

سفهی پرداخته‌اند (یزدی، ۱۴۱۵ق، ص. ۲۲۰).^۱

معامله سفهی معامله‌ای است که اغلب مردم آن را منعقد نمی‌کنند و عادتاً نزد عقلاً نیز واقع نمی‌شود؛ به گونه‌ای که اگر چنین معامله‌ای از شخصی صادر شود، فهمیده می‌شود که برخلاف روش عقلاً بوده است. به بیان دیگر، این معامله صلاحیت داشته است از یک فرد سفیه صادر شود نه عاقل (حسینی مراغی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص. ۲۴۴). ملاک سفهی بودن زیادی و نقصان ثمن نیست، بلکه فقدان غرض صحیح عقلایی ملاک صحیحی برای این موضوع است (فاضل، ۱۳۸۰، ص. ۲۶۳؛ جعفری لنگرودی، ۱۳۷۲، ص. ۶۶۴)؛ البته برخی قید کرده‌اند که اگر این رفتار یا معامله علت منحصره برای رسیدن به آن منفعت مدنظر باشد، سفهی بودن رفتار منتفی می‌شود و عقلاً آن را معقول فرض می‌کنند (حسینی مراغی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص. ۲۵۵). مستفاد از مواد ۲۳۲ و ۲۱۵ قانون مدنی نیز این است که غرض عقلایی ملاک برای صحت معاملات است.

هزینه‌های ثابت یا متغیر در بازه قیمتی مشخص، در نظام دادرسی ایران کاملاً متعارف به نظر می‌رسد. هزینه‌های غیرثابت (بدون سقف و حداکثر) که با افزایش ارزش خواسته، هزینه نیز افزایش می‌یابد، در صورتی که تنها راهکار فرد خواهان برای رسیدن به حقوق خویش باشد، برای خواهان کاملاً معقول و متعارف است؛ زیرا با پرداخت حداکثر ۱۳/۵ درصد (مجموع ۳/۵ درصد دادگاه بدوی، ۴/۵ درصد تجدیدنظر، ۵/۵ درصد فرجام‌خواهی) خواسته خویش، به سود حدود ۸۶ درصدی می‌رسد که این موضوع در نگاه عقلاً معقول است.

۳.۲.۴. نسبت میزان هزینه‌ها با عدالت محوری

اجرای عدالت و مساوات در میان همه اقشار جامعه یکی از رسالت‌های مهم هر حاکمیتی به خصوص حاکمیت دینی است. از این رو برای احقاق حق، دستگاه قضایی ایجاد شد. برای تحقق این موضوع باید هزینه‌های متخذه دستگاه قضایی به صورتی باشد که مانع احقاق حق یا موجب تضییع حق نشود. بالا بودن هزینه‌های ابتدایی دادرسی یا اخذ هزینه‌ها در ابتدای فرایند قضایی و نیز انحصار احقاق حق به حکم دستگاه قضایی، مطمئناً اشخاصی را از احقاق حق خویش منصرف خواهد کرد (Shavell, nontate, p. 3). شکایات کیفری و مسائل مربوط به دادگاه‌های خانواده

۱. ر. ک به: حکمت‌نیا و زمانی، ۱۳۹۲.

به‌خاطر داشتن هزینه ثابت کمتر، مانعی برای طرح دعوی در دادگاه‌ها نیست؛ البته شکایات کیفری در دادگاه‌های انگلستان رایگان است، اما مسئله‌ای که حقوق‌دانان را نگران کرده، این است که هزینه‌های دادگاه‌های کیفری از مدعیان مدنی و حقوقی مالی گرفته شود و با افزایش هزینه‌های دادگاه‌های مالی، هزینه‌های دادگاه کیفری تأمین شود (Shavell, n.d., p. 2)، اما در دعاوی حقوقی مالی اخذ هزینه دادرسی به نسبت ارزش خواسته‌ای که در بیشتر مواقع به دست خواهان نرسیده است، خواهان را با چالش جدی روبه‌رو می‌کند و ممکن است او را از طرح دعوی منصرف یا اینکه متحمل ضرر مالی شدید کند. برای مثال، اگر شخصی مدعی دعوی حقوقی درباره ملکی به قیمت ۱۰ میلیارد تومان باشد، باید در همان ابتدا مبلغ ۳۵۰ میلیون تومان افزون‌بر هزینه‌های دیگر پرداخت کند؛ مبلغی که غالب طبقات جامعه توانایی آن را ندارند. دستگاه قضایی برای اینکه هزینه دادرسی مانع احقاق حق از برخی نشود، راه‌حل را ادعای اعسار قرار داده است. هر شخصی که توانایی پرداخت هزینه دادرسی را ندارد، درخواست اعسار می‌کند و از پرداخت هزینه به‌صورت دائم یا موقت یا نسبی معاف می‌شود. چنین راه‌حلی گرچه در ظاهر راهگشا است، اما در عمل چالش‌های متعددی را به نظام قضایی تحمیل می‌کند؛ نخست آنکه تخصیص زمان دادرسی مجزا برای رسیدگی به ادعای اعسار، خود موجب اطاله فرایند قضایی می‌شود. افزون‌بر این، نبود ملاک‌های عینی و ثابت برای احراز اعسار و عدم تعیین ادله اثباتی مشخص برای آن، زمینه را برای ارزیابی‌های سلیقه‌ای و بروز اختلاف فراهم می‌آورد. این ابهام، با افزوده‌شدن حق قانونی خوانده برای جرح و به چالش کشیدن دلایل ارائه‌شده توسط مُعسر، مجموعاً فرایند را پیچیده‌تر ساخته و بار مضاعفی را بر دوش دستگاه قضایی قرار می‌دهد. بنابراین، باید راهکاری اندیشیده شود که هم مانع طرح دعاوی واهی شود، هم مسئله درآمدزایی برای دولت را فراهم کند و هم مانع احقاق حقوق توسط اشخاص ناتوان نشود.

نتیجه‌گیری

در فرایند دادرسی در نظام قضایی ایران، سه نوع هزینه از دادخواهان گرفته می‌شود. الف. هزینه‌های ثابت، ب. هزینه‌های متغیر ولی در محدوده معین و ج. هزینه‌های کاملاً وابسته به ارزش خواسته. هزینه دادرسی در دعاوی حقوقی مالی به‌صورت درصدی گرفته می‌شود و حداقل و حداکثری برای آن معین نشده است، اما در نظام قضایی انگلستان، برای شکایات کیفری هزینه‌ای

گرفته نمی‌شود و بابت دعاوی حقوقی نیز هزینه ثابت در نظر گرفته شده است. سقف هزینه دادرسی در نظام قضایی انگلستان ۱۰ هزار پوند است و تنها برای فروش اموال و املاک به صورت درصدی هزینه گرفته می‌شود و سقفی برایش در نظر گرفته نشده است.

اخذ هزینه دادرسی به صورت درصدی و نسبی ذیل اصول «تلازم خسارت و فایده»، «نظام اقتصادی اسلام برای تعدیل ثروت»، «جبران خسارت بیشتر»، «جلوگیری از دعاوی واهی» و «تأمین مالی دولت» قرار می‌گیرد.

با توجه به معقول و متعارف بودن این میزان هزینه برای رسیدن به منفعتی بالاتر و نیز درآمدزایی‌ای که برای دولت دارد، هزینه‌های دادرسی به صورت درصدی از لحاظ فقهی و حقوقی جایز است، اما با در نظر گرفتن نسبت آن با عدالت‌محوری نیازمند اصلاح در میزان و چگونگی اخذ این هزینه‌هاست.

پیشنهادهای

به نظر نگارندگان از دو بعد می‌توان در قوانین جمهوری اسلامی ایران تجدیدنظر کرد. اولاً، در زمان اخذ هزینه دادرسی و ثانیاً، در تناسب هزینه دادرسی با وضعیت اقتصادی افراد و هزینه‌های متحمل دستگاه قضایی. اخذ هزینه دادرسی در ابتدای دادرسی به عنوان شرط بررسی خواسته فرد، آن هم متناسب با ارزش خواسته‌ای که هنوز به دست نیامده است، باعث تکلف و سختی خواهان و موجب ادعای اعسار توسط وی می‌شود. از سوی دیگر، قانون‌گذار باید وضعیت اقتصادی افراد و هزینه‌کردهایی را که دستگاه قضایی در فرایند دادرسی متحمل می‌شود، مدنظر قرار دهد.

راهکاری که ارائه داده می‌شود باید ۱. مانع طرح دعاوی واهی شود، ۲. دعاوی اعسار را به حداقل خود برساند، ۳. برای دولت درآمدزایی داشته باشد، ۴. متناسب با وضعیت اقتصادی اشخاص باشد و ۵. باعث طولانی شدن فرایند دادرسی‌ها نشود.

با توجه به مطالعاتی که درباره روند قضایی مربوط به هزینه‌های دادرسی و میزان آن در نظام‌های قضایی انگلستان و ایران و نیز برخی دیگر از کشورها مانند آمریکا انجام شده است، برای حل این مشکل، راهکارهایی که به نظر نگارنده می‌رسد، چنین است.

الف. ایجاد سامانه یکپارچه و به روز برای استعلام و شناسایی وضعیت مالی و اقتصادی افراد؛

سامانه‌ای که امکان استعلام آنی و جامع از کلیات وضعیت رفاهی و اقتصادی فرد را بیان کند؛ اعم از سفرهای بین‌المللی، میزان درآمد و خرج ماهانه، املاک و وسایل نقلیه و دارایی‌های مالی موجود در بانک، بورس و...، میزان بدهی‌های ثبت‌شده مانند اجاره‌نامه‌ها، چک‌ها و اقساط بانکی و...؛ البته اخیراً تلاش‌های خوبی در این زمینه انجام شده مانند سامانه‌های ثنا یا سمپ که در دسترس برخی قضات کشور است.

ب. خواهان برای طرح خواسته خویش به دادگاه مربوط مراجعه و خواسته خویش را به‌صورت الکترونیک یا کتبی به مدیر دفتر قضایی تقدیم کند.

ج. برای جلوگیری از طرح دعاوی واهی و بی‌دلیل، یک جلسه مقدماتی بررسی مستندات برگزار و تمام مستندات خواهان در آن جلسه خدمت مدیر دفتر قضایی ارائه و توسط وی بررسی می‌شود. این کار افزون‌بر جلسات پیش‌داوری، در نظام قضایی انگلستان تحت عنوان «Pre-Trial Reviews» اجرا می‌شود.

در نظام قضایی آمریکا نیز این فرایند اجرا شده است و باید تمام مستندات توسط وکیل یا نماینده دادگاه‌ها مورد تأیید قرار گیرد (Morris, 2022). بررسی مستندات خواهان قبل از جلسه محاکمه اصلی توسط قاضی، مانع طرح دعاوی واهی و بی‌اساس می‌شود؛ البته می‌توان برای کسانی که چندین مرتبه ادعاهای بی‌اساس را مطرح می‌کنند، تنبیه دیگری نیز مقرر کرد مانند مقررات تنبیهی که برای وکلای اشخاص در صورت طرح دعوی بی‌سند و دلیل در نظام قضایی آمریکا طراحی شده است (Zuckerman, 2021, p. 30)؛ البته در نظام قضایی ایران نیز مطابق تبصره ماده ۱۰۹ قانون آیین دادرسی مدنی، در صورتی که ثابت شود دعوی مطرح در دادگاه واهی و برای اغراض سوء بوده، خواهان موظف به پرداخت سه برابر هزینه دادرسی مقرر است.

د. برای اینکه بار هزینه‌ای پرونده‌های کیفری بر دوش مدعیان پرونده‌های حقوقی مالی نباشد، هزینه دعاوی کیفری به‌خاطر اینکه تحت وظیفه تأمین امنیت حاکمیتی قرار می‌گیرد، یا هیچ هزینه‌ای برای آن در نظر گرفته نمی‌شود یا اینکه هزینه حداقلی مانند وضع موجود برای آن در نظر گرفته می‌شود. در دعاوی مالی نیز میانگین هزینه‌ای که دستگاه قضایی در هر پرونده حقوقی متحمل می‌شود، پایه هزینه متخذ در این باب قرار می‌گیرد و به نسبت وضعیت اقتصادی اشخاص متناسب با جدول زیر این هزینه دریافت می‌شود.

همه با استفاده از سامانه‌های الکترونیک، وضعیت اقتصادی فرد توسط مدیر دفتر قضایی مشخص می‌شود. برای مثال، دهک‌بندی‌های ده‌گانه‌ای که وزارت رفاه انجام داده، در صورت دقت و صحت، ملاک خوبی است. هر فرد در یکی از دهک‌های ده‌گانه قرار می‌گیرد (نهادهای دولتی به‌عنوان دهک دهم شمرده می‌شوند و مطابق آن اقدامات لازم انجام می‌پذیرد). مطابق جدول زیر، هزینه اولیه‌ای که لازم است خواهان در ابتدای دادرسی پرداخت کند، مشخص می‌شود.

جدول «دو»: الگوی پیشنهادی برای تعیین هزینه دادرسی بر اساس دهک‌های اقتصادی

معافیت کامل از تمام هزینه‌ها در همه مراحل	دهک‌های ۱ و ۲	مرحله بدوی
نصف هزینه پایه دستگاه قضایی	دهک‌های ۳ و ۴	
تمام هزینه پایه	دهک‌های ۵ و ۶	
۱/۵ برابر هزینه پایه دستگاه قضایی	دهک‌های ۷ و ۸	
۳ برابر هزینه پایه دستگاه قضایی	دهک‌های ۹ و ۱۰ و دستگاه‌های اجرایی	
هزینه مرحله بدوی + ۴۰ درصد	تجدیدنظرخواهی	
هزینه مرحله بدوی + ۸۰ درصد	فرجام‌خواهی	

مطابق جدول بالا، هزینه پایه به‌عنوان هزینه دادرسی ابتدایی از اشخاص گرفته می‌شود و هزینه‌های اضافی اعم از هزینه کارشناس و اوراق استفاده‌شده یا دیگر هزینه‌های ممکن، در طول روند دادرسی گرفته می‌شود.

ویژگی‌های این طرح شامل موارد زیر است.

اولاً، هزینه‌های دادرسی با خسارات و هزینه‌هایی که دستگاه قضایی بابت بررسی این پرونده انجام داده است، تناسب دارد و وجه جمعی میان درآمدزایی برای دولت و فلسفه دستگاه

قضایی است.

ثانیاً، با وضعیت اقتصادی افراد نیز سازگار است؛ زیرا در این صورت افراد با وضعیت اقتصادی بهتر به نسبت هزینه بیشتری نیز پرداخت می‌کنند و افراد با وضعیت اقتصادی ضعیف‌تر به نسبت از هزینه دادرسی معاف می‌شوند.

ثالثاً، هزینه با توجه به اینکه به صورت نسبی و وابسته به ارزش خواسته نیست، به معقول و متعارف بودن هزینه‌ها نیز نزدیک‌تر است. در فرض یادشده این گونه نیست که ارزش خواسته هرچه بالاتر باشد، هزینه دادرسی نیز افزایش یابد. برای مثال، اگر فرد ثروتمندی در مورد خواسته‌ای به ارزش ۱۰۰ میلیارد تومان طرح دعوی کرده باشد، مطابق مقررات موجود باید ۳/۵ میلیارد تومان هزینه دادرسی پرداخت کند، اما در پیشنهاد یادشده، سه برابر هزینه‌ای که برای دستگاه قضایی ایجاد کرده است، هزینه پرداخت خواهد کرد که مثلاً ۱۰ میلیون یا ۲۰ میلیون تومان است که با ۳/۵ میلیارد تومان فاصله بسیاری دارد یا برای مثال، اگر همین خواسته را فرد مستضعفی داشته باشد، باید ۳/۵ میلیارد تومان پرداخت کند. برای همین به دلیل ناتوانی از پرداخت، ادعای اعسار و کلاً خود را از پرداخت معاف می‌کند؛ ولی در فرض موجود اگر از دهک‌های ۳ یا ۴ باشد، به اندازه توان مالی‌اش از او هزینه دادرسی اخذ می‌شود. رابعاً، مشکل انصراف خواندگان ضعیف در تجدیدنظرخواهی و فرجام‌خواهی در مقابل خواسته شرکت‌های حقوقی یا اشخاصی که وضعیت مالی بهتری دارند، پیش نمی‌آید. طبق قوانین موجود اگر یکی از ارگان‌های دولتی یا شرکت‌های حقوقی علیه شخصی خواسته حقوقی مالی داشته باشد، شخص خوانده برای اعتراض به رأی دادگاه باید ۴/۵ درصد ارزش خواسته را به عنوان هزینه دادرسی پرداخت کند. از آنجاکه بسیاری از خواندگان با وضعیت اقتصادی ضعیف، نسبت به پرداخت این هزینه ناتوان هستند، از تجدیدنظر انصراف می‌دهند که این موضوع با عدالت‌خواهی سازگار نیست.

خامساً، با توجه به بررسی ابتدای مستندات و دلایل، جلوی بسیاری از ادعاهای واهی چه در پرونده‌های اصلی و چه ادعای واهی نسبت به اعسار نیز گرفته می‌شود.

منابع

- ۱) قرآن کریم.
- ۲) آل کاشف الغطا، محمدحسین (۱۳۶۱). تحریرالمجلة. تهران: مکتبه النجاش.
- ۳) ابن منظور، محمدبن مکرم (۱۴۱۴ق). لسان العرب. بیروت: دار صادر.
- ۴) اراکی، شیخ محمدعلی (۱۴۱۵ق). کتاب البیع (جلد ۱). قم: مؤسسه در راه حق.
- ۵) انصاری، شیخ مرتضی (۱۴۲۳ق). کتاب المکاسب (جلد ۵). قم: کنگره بزرگداشت شیخ انصاری.
- ۶) بحر العلوم، محمد (۱۴۰۳ق). بلغة الفقیه (جلد ۱). تهران: مکتبه الصادق.
- ۷) جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۷۲). ترمینولوژی حقوق. تهران: گنج دانش.
- ۸) جوادی آملی، عبدالله (۱۴۱۷ق). فلسفه حقوق بشر. قم: اسراء.
- ۹) حر عاملی، محمدبن حسن (۱۴۰۹ق). تفصیل وسائل الشیعة الی تحصیل مسائل الشریعة (جلدهای ۱۵ و ۱۸ و ۲۶). قم: مؤسسه آل البیت.
- ۱۰) حسینی مراغی، سیدمیرعبدالفتاح (۱۳۸۸). العناوین (عباس زراعت، ترجمه و شرح) (جلد ۲). تهران: جنگل.
- ۱۱) حکمت‌نیا، محمود و زمانی، جعفر (۱۳۹۲). وضعیت حقوقی معاملات سفهی در فقه امامیه و حقوق ایران. حقوق اسلامی، سال ۱۰، شماره ۳۶.
- ۱۲) حیدر، علی (۱۴۲۳ق). درالحکام (جلد ۱). ریاض: دار عالم‌الکتب.
- ۱۳) خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۸۹ق). صحیفه امام (جلد ۱۶). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۱۴) خمینی، سیدروح‌الله (۱۴۲۱ق). کتاب البیع. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۱۵) الدار قطنی، ابوالحسن (۱۴۲۴ق). سنن الدار قطنی (جلد ۳). بیروت: مؤسسه الرساله.
- ۱۶) دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳). لغت‌نامه دهخدا (جلد ۶). تهران: روزنه.
- ۱۷) راغب اصفهانی، حسین‌بن محمد (۱۳۷۴). مفردات الفاظ قرآن (غلامرضا خسروی حسینی، ترجمه و تحقیق). تهران: انتشارات مرتضوی.
- ۱۸) سبزواری، سیدعبدالاعلی (۱۴۱۳ق). مهذب الاحکام فی بیان الحلال والحرام (جلد ۲۹). قم: دفتر آیت‌الله سبزواری.
- ۱۹) الشافعی، ابوعبدالله (۱۴۰۰ق). مسند الشافعی، بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ۲۰) صدر، محمدباقر (۱۳۷۵). اقتصادنا. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- ۲۱) طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴). تفسیر المیزان (جلد ۲۰). قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ۲۲) عاملی (شهید اول)، محمدبن مکی (۱۴۱۰ق). اللمعة الدمشقیة. لبنان: الدارالاسلامیه.

- ۲۳) عاملی (شهید ثانی)، زین‌الدین بن علی (۱۴۱۰ق). الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة (جلد ۳). قم: داوری.
- ۲۴) فاضل، محمد (۱۳۸۰). مجمع المسائل. قم: مهر.
- ۲۵) قرشی، سیدعلی اکبر (۱۳۷۱). قاموس قرآن. تهران: دارالکتب الاسلامیة.
- ۲۶) قزوینی، سیدعلی و مسعودیان زاده، سیدذبیح‌الله (۱۳۹۳). قاعده من له الغنم فعلیه الغرم. پژوهش‌نامه اندیشه‌های حقوقی، صص. ۷۵-۹۱.
- ۲۷) کوهی، سجاد (۱۴۰۲). مبانی فقهی-حقوقی پرداخت هزینه دادرسی و مواد قانونی ناظر بر اعسار از آن (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران.
- ۲۸) کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی (ط-الاسلامیة) (جلد ۸). تهران.
- ۲۹) مجلسی، محمدتقی بن مقصود علی (۱۴۱۴ق). لوامع صاحبقرانی مشهور به شرح فقیه (جلد ۵). قم.
- ۳۰) مجله الاحکام العدلیه (بی تا). بی جا.
- ۳۱) المزنی، ابوالراهم اسماعیل بن یحیی (۱۴۰۳ق). مختصر المزنی (جلد ۱۳). بیروت: دارالفکر.
- ۳۲) مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۶۱). فلسفه خمس و ابعاد آن. مجله مکتب اسلام، شماره ۱۲.
- ۳۳) مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۹ق). القواعد الفقهیة (جلد ۲). قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (علیه السلام).
- ۳۴) موسوی خویی، سید ابوالقاسم (۱۴۱۷ق). التنقیح فی شرح العروة الوثقی. نجف: مطبعة الآداب.
- ۳۵) موسوی خویی، سید ابوالقاسم (۱۴۲۲ق). مبانی تکملة المنهاج (جلد ۲). قم: مؤسسه احیاء آثار الامام الخوئی.
- ۳۶) نجفی، محمدحسن (۱۴۰۴ق). جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام (جلد ۲۷). بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- ۳۷) نراقی احمد بن محمد مهدی (۱۴۱۵ق). مستند الشیعة فی احکام الشریعة (جلد ۶). قم: مؤسسه آل‌البیت (علیهم السلام) لاحیاء التراث.
- ۳۸) نوری، میرزا حسین (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل (جلد ۱۳). بیروت: مؤسسه آل‌البیت (علیهم السلام).
- ۳۹) یزدی، سید محمد کاظم (۱۴۱۵ق). سؤال و جواب. تهران، مرکز نشر العلوم اسلامی.
- ۴۰) یزدی، سید محمد کاظم (۱۴۱۹ق). العروة الوثقی فیما تعم به البلوی (المحشی) (جلد ۳). قم: دفتر انتشارات اسلامی.

- 41) Côté, J. E. (1969). Should the fees of experts be included in costs? *Alberta Law Review*, 7(4), 525–533. <https://doi.org/10.29173/alr2268>
- 42) Federation of Small Businesses. (2020). The cost of justice: Small businesses' perspectives. FSB. <https://www.fsb.org.uk/resource-report/the-cost-of-justice.html>
- 43) Harvard Law Review. (2019). The impact of frivolous lawsuits on the judicial system. *Harvard Law Review*, 132(8), 2452–2470. <https://harvardlawreview.org/>
- 44) House of Commons Library. (2020). Court fees. UK Parliament. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn05994/>
- 45) Law Society. (2019). Impact of court fees on access to justice. The Law Society of England and Wales. <https://www.lawsociety.org.uk/topics/research/impact-of-court-fees-on-access-to-justice>
- 46) Moorhead, R. (2016). Access to justice and the role of charging. *Journal of Law and Society*, 43(3), 436–463. <https://doi.org/10.1111/jols.12002>
- 47) Morris, L. (2022). The role of pre-filing review in civil procedure. *Legal Review Quarterly*, 18(2), 201–225.
- 48) Priest, G. L., & Klein, B. (1984). The selection of disputes for litigation. *The Journal of Legal Studies*, 13(1), 1–55. <https://doi.org/10.1086/467748>
- 49) Shavell, S. (n.d.). Litigation and settlement. Harvard Law School John M. Olin Center for Law, Economics, and Business. Retrieved from: http://law.harvard.edu/programs/olin_center/papers/pdf/218.pdf
- 50) UK Legislation. (2015). The Civil Procedure (Amendment) Rules 2015. <https://www.legislation.gov.uk/ukdsi/2015/9780111127490>
- 51) Woolf, L. (2018). Reforms need reforming? STA Law Firm. Retrieved from: <http://www.mondaq.com/UK/x/705694>
- 52) Zuckerman, D. (2021). Sanctions against frivolous lawsuits: A review of Rule 11. *Law & Society Review*, 55(4), 987–1012. <https://doi.org/10.1111/lasr.12506>

References

- 1) The Holy Quran.
- 2) Āl Kāšef al-Ġeṭā', Moḥammad Ḥosayn (1361 SH/1982). Taḥrīr al-Majalla. Tehran: Maktabat al-Najāh [in Arabic].
- 3) al-Dār Quṭnī, Abū al-Ḥasan (1424 AH/2003). Sunan al-Dār Quṭnī (Vol. 3). Beirut: Mu'assasat al-Risāla [in Arabic].
- 4) Āmelī (Šahīd Awwal), Moḥammad ibn Makkī (1410 AH/1989). al-Lum'a al-Dimašqīya. Lebanon: al-Dār al-Islāmīya [in Arabic].
- 5) Āmelī (Šahīd Ṭānī), Zayn al-Dīn ibn 'Alī (1410 AH/1989). al-Rawḍa al-Bahīya fi Šarḥ al-Lum'a al-Dimašqīya (Vol. 3). Qom: Dāvarī [in Arabic].
- 6) Anṣārī, Šaykh Mortazā (1423 AH/2002). Kitāb al-Makāsib (Vol. 5). Qom: Congress for Commemoration of Šaykh Anṣārī [in Arabic].
- 7) Arākī, Šaykh Moḥammad 'Alī (1415 AH/1994). Kitāb al-Bay' (Vol. 1). Qom: Mu'assasa Dar Rāh-e Ḥaqq [in Arabic].
- 8) Baḥr al-'Ulūm, Moḥammad (1403 AH/1983). Bulḡat al-Faqīh (Vol. 1). Tehran: Maktabat al-Šādiq [in Arabic].
- 9) Côté, J. E. (1969). Should the fees of experts be included in costs? Alberta Law Review, 7(4), 525-533. <https://doi.org/10.29173/alr2268>
- 10) Dehḡodā, 'Alī Akbar (1373 SH/1994). Loḡatnāme-ye Dehḡodā (Vol. 6) [Dehkhoda Dictionary]. Tehran: Rūzne [in Persian].
- 11) Fāzel, Moḥammad (1380 SH/2001). Majma' al-Masā'el. Qom: Mehr [in Arabic].
- 12) Federation of Small Businesses. (2020). The cost of justice: Small businesses' perspectives. FSB. <https://www.fsb.org.uk/resource-report/the-cost-of-justice.html>
- 13) Ḥalabī, 'Alī Ḥaydar (1423 AH/2002). Durar al-Aḥkām (Vol. 1). Riyadh: Dār 'Ālam al-Kutub [in Arabic].
- 14) Harvard Law Review. (2019). The impact of frivolous lawsuits on the judicial system. Harvard Law Review, 132(8), 2452-2470. <https://harvardlawreview.org/>
- 15) Ḥekmatnīā, Maḥmūd & Zamānī, Ja'far (1392 SH/2013). Waz'iyat-e Ḥoqūqī-ye Mo'āmalāt-e Safihī dar Feqh-e Emāmīya va Ḥoqūq-e Īrān [Legal Status of Imbecilic Transactions in Imāmī Jurisprudence and Iranian Law]. Ḥoqūq-e Eslāmī [Islamic Law], Year 10, No. 36, pp. 87-110 [in Persian].
- 16) Ḥomeynī, Sayyid Rūḥ Allāh (1389 AH/1969). Šaḥīfat al-Imām (Vol. 16). Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imām Ḥomeynī's Works [in Arabic].
- 17) Ḥomeynī, Sayyid Rūḥ Allāh (1421 AH/2000). Kitāb al-Bay'. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imām Ḥomeynī's Works [in Arabic].
- 18) Ḥorr 'Āmelī, Moḥammad ibn Ḥasan (1409 AH/1988). Tafsīl Wasā'il al-Ši'a ilā Taḥṣīl Masā'il al-Šari'a (Vols. 15, 18 & 26). Qom: Mu'assasa Āl al-Bayt [in Arabic].
- 19) Ḥosaynī Marāḡī, Sayyid Mīr 'Abd al-Fattāḥ (1388 SH/2009). al-'Anāwīn ('Abbās Zarā'at, Trans. & Annot.) (Vol. 2). Tehran: Jangal [in Persian].

- 20) House of Commons Library. (2020). Court fees. UK Parliament.
<https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn05994/>
- 21) Ibn Manzūr, Moḥammad ibn Mukarram (1414 AH/1993). Lisān al-‘Arab. Beirut: Dār Ṣādir [in Arabic].
- 22) Ja‘farī Langarūdī, Moḥammad Ja‘far (1372 SH/1993). Terminulūżi-ye Ḥoqūq [Terminology of Law]. Tehran: Ganj-e Dāneš [in Persian].
- 23) Javādī Āmolī, ‘Abd Allāh (1417 AH/1996). Falsafat Ḥuqūq al-Bašar. Qom: Isrā’ [in Arabic].
- 24) Kolaynī, Moḥammad ibn Ya‘qūb (1407 AH/1986). al-Kāfi (Ṭ. al-Islāmīya) (Vol. 8). Tehran: [n.p.] [in Arabic].
- 25) Kūhī, Sajād (1402 SH/2023). Mabānī-ye Feqhī-Ḥoqūqī-ye Pardākht-e Hazine-ye Dādrasī va Mavādd-e Qānūnī-ye Nāžer bar E’sār az Ān (Pāyān-nāme-ye Kāršenāsi Aršad) [Legal and Jurisprudential Foundations of Litigation Costs and Relevant Statutory Rules on Insolvency] (Master’s thesis). Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Tehran [in Persian].
- 26) Law Society. (2019). Impact of court fees on access to justice. The Law Society of England and Wales.
<https://www.lawsociety.org.uk/topics/research/impact-of-court-fees-on-access-to-justice>
- 27) Majallat al-Aḥkām al-‘Adliya (n.d.) [in Arabic]. [n.p.].
- 28) Majlisī, Moḥammad Taqī ibn Maqṣūd ‘Alī (1414 AH/1993). Lawāmi’ Ṣāḥib Qirānī mašhūr bih Ṣarḥ Faqīh (Vol. 5). Qom: [n.p.] [in Arabic].
- 29) Makārem Širāzī, Nāšer (1361 SH/1982). Falsafe-ye Koms va Ab‘ād-e Ān [Philosophy of Kḥums and Its Dimensions]. Mağalla-ye Maktab-e Eslām, No. 12 [in Persian].
- 30) Makārem Širāzī, Nāšer (1429 AH/2008). al-Qawā‘id al-Fiqhīya (Vol. 2). Qom: Madrasat al-Imām ‘Alī ibn Abī Ṭālib (‘alayh al-salām) [in Arabic].
- 31) Moorhead, R. (2016). Access to justice and the role of charging. Journal of Law and Society, 43(3), 436–463. <https://doi.org/10.1111/jols.12002>
- 32) Morris, L. (2022). The role of pre-filing review in civil procedure. Legal Review Quarterly, 18(2), 201–225.
- 33) Mūsawī Kū‘ī, Sayyid Abū al-Qāsim (1417 AH/1996). al-Tanqīḥ fi Ṣarḥ al-‘Urwa al-Wuṭqā. Najaf: Maṭba‘at al-Ādāb [in Arabic].
- 34) Mūsawī Kū‘ī, Sayyid Abū al-Qāsim (1422 AH/2001). Mabānī Takmila al-Minhāj (Vol. 2). Qom: Mu‘assasa Iḥyā’ Āṭār al-Imām al-Kū‘ī [in Arabic].
- 35) Muzanī, Abū Ibrāhīm Ismā‘īl ibn Yaḥyā (1403 AH/1983). Muḥṭaṣar al-Muzanī (Vol. 13). Beirut: Dār al-Fikr [in Arabic].
- 36) Najafī, Moḥammad Ḥasan (1404 AH/1984). Jawāhir al-Kalām fi Ṣarḥ Šarā‘i‘ al-Islām (Vol. 27). Beirut: Dār Iḥyā’ al-Turāṭ al-‘Arabī [in Arabic].
- 37) Narāqī, Aḥmad ibn Moḥammad Mahdī (1415 AH/1994). Mustanad al-Ši‘a fi Aḥkām al-Šarī‘a (Vol. 6). Qom: Mu‘assasa Āl al-Bayt (‘Alayhim al-Salām) li-Iḥyā’ al-Turāṭ [in Arabic].
- 38) Nūrī, Mīrzā Ḥusayn (1408 AH/1987). Mustadrak al-Wasā’il wa Mustanbaṭ al-Masā’il (Vol. 13). Beirut: Mu‘assasa Āl al-Bayt (‘Alayhim al-Salām) [in Arabic].

- 39) Priest, G. L., & Klein, B. (1984). The selection of disputes for litigation. *The Journal of Legal Studies*, 13(1), 1-55. <https://doi.org/10.1086/467748>
- 40) Qazvīnī, Sayyid ‘Alī & Mas‘ūdīānzāda, Sayyid Ṣabīḥ Allāh (1393 SH/2014). Qā‘ede-ye Man Laho al-Ġonm Fa ‘Alayhi al-Ġorm [The Rule of Liability Following Benefit]. *Pažūhešnāme-ye Andīsehā-ye Hoqūqī* [Legal Thought Review], pp. 75-91 [in Persian].
- 41) Qoršī, Sayyid ‘Alī Akbar (1371 SH/1992). *Qāmūs-e Qor‘ān* [Qur‘anic Dictionary]. Tehran: Dār al-Kutub al-Eslāmīya [in Persian].
- 42) Rāḡeb Eṣfahānī, Ḥosayn ibn Moḥammad (1374 SH/1995). *Mofradāt-e Alfāz-e Qor‘ān* (Ġolāmreżā Ḳosravī Ḥoseynī, Trans. & Ed.) [Lexicon of Qur‘anic Terms]. Tehran: Enteshārāt-e Mortazavī [in Persian].
- 43) Sabzewārī, Sayyid ‘Abd al-A‘lā (1413 AH/1992). *Muhadhdhab al-Aḥkām fī Bayān al-Ḥalāl wa al-Ḥarām* (Vol. 29). Qom: Daftar Āyat Allāh Sabzawārī [in Arabic].
- 44) Ṣadr, Moḥammad Bāqer (1375 SH/1996). *Eqtešādonā* [Our Economics]. Qom: Maktab al-I‘lām al-Eslāmī [in Arabic].
- 45) Šāfe‘ī, Abū ‘Abd Allāh (1400 AH/1980). *Musnad al-Šāfe‘ī*. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmīya [in Arabic].
- 46) Shavell, S. (n.d.). Litigation and settlement. Harvard Law School John M. Olin Center for Law, Economics, and Business. Retrieved from: http://law.harvard.edu/programs/olin_center/papers/pdf/218.pdf
- 47) Ṭabāṭabā‘ī, Sayyid Moḥammad Ḥosayn (1374 SH/1995). *Tafsīr al-Mizān* (Vol. 20) [al-Mizān Exegesis]. Qom: Daftar-e Enteshārāt-e Eslāmī [in Arabic].
- 48) UK Legislation. (2015). The Civil Procedure (Amendment) Rules 2015. <https://www.legislation.gov.uk/ukdsi/2015/9780111127490>
- 49) Woolf, L. (2018). Reforms need reforming? STA Law Firm. Retrieved from: <http://www.mondaq.com/UK/x/705694>
- 50) Yazdī, Sayyid Moḥammad Kāẓem (1415 AH/1994). *Su‘āl wa Jawāb*. Tehran: Markaz-e Našr-e al-‘Ulūm al-Islāmīya [in Arabic].
- 51) Yazdī, Sayyid Moḥammad Kāẓem (1419 AH/1998). *al-‘Urwa al-Wuṭqā fīmā Ta‘umm bih al-Balwā* (al-Muḥaššā) (Vol. 3). Qom: Daftar-e Enteshārāt-e Eslāmī [in Arabic].
- 52) Zuckerman, D. (2021). Sanctions against frivolous lawsuits: A review of Rule 11. *Law & Society Review*, 55(4), 987-1012. <https://doi.org/10.1111/lasr.12506>

